

บทที่ 7

ลักษณะภาษาในฉันทลักษณ์และรูปแบบของฉันทลักษณ์

โดยทั่วไป ภาษาในฉันทลักษณ์มีความพิเศษแตกต่างจากภาษาในร้อยแก้ว เพราะในการแต่งต้องเน้นความถูกต้องของคณะฉันทเป็นหลัก ดังนั้น ลำดับในการเรียงจะแตกต่างออกไปจากร้อยแก้ว ร้อยกรองในภาษาสันสกฤตผสมจะแตกต่างจากภาษาสันสกฤตแบบปาลินิตรงที่ว่า ในการเขียนให้ถูกต้องคณะฉันทนั้น ได้มีปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงตัววิภักดิ์นามและกริยามาก ได้แก่วิภักดิ์หายไปบ้าง ไม่ได้ทำสมธิบ้าง สมธิไม่ตรงหลักสันสกฤตปาลินิบ้าง ดังจะพิจารณาต่อไป

ลักษณะภาษาในฉันทลักษณ์

ปรากฏการณ์ของภาษาในฉันทลักษณ์เมื่อประมวลกล่าวโดยสรุปแล้ว มีดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงหน่วยเสียงสระจากสั้นเป็นยาวหรือยาวเป็นสั้น (Variation of Quantity of phonemes) แบ่งได้ 2 กรณี คือ เปลี่ยนจากทีฆะเป็นรัสสะ และเปลี่ยนจากรัสสะเป็นทีฆะ ได้แก่

1.1 เปลี่ยนจากทีฆะเป็นรัสสะ ได้แก่

ปราสาทะ ธรรมจฺจเย สุตฺตฺมสึหาสเน > บุราสาทิ ธรรมจฺจยิ สุตฺตฺมสึหาสนิ* ในประโยคว่า

* ธรรมจฺจย เป็นชื่อของปราสาท มีระบุในคัมภีร์ที่ 3 ว่า

iti hi bhikṣtavo bodhisattva evaṃdharma-kālasaṃcoditaḥ
saṃstato dharmocayo nāma mahāprāsādo, yatra niṣadya bodhi-

prasādi dharmoccyi śuddhasattvaḥ|

sudharmasiṃhāsani saṃniṣaṇṇaḥ|| (Lal.V.18.23-24)

เต > ตี ในประโยคว่า

smara vipulanirālemanas trimalamalaprahīṇasāntamadadoṣam|

sbhavimalaśuddhacittā dāmacarī yādṛśā ti pure|| (Lal.V.9.4-5)

smara smara anantakīrte saṃpūjitā ye ti buddhaniyutāni||

(Lal.V.9.7)

nihatā ti mārakarmā jitās tvayānye kutīrthikā nāthā||

(Lal.V.9.23)

ชินาหิ > ชินหิ ในประโยคว่า

karatalavareṇa dharaniṃ prāhmitvā jinahi māraṃ|| (Lal.V.10.6)

อุจฺยเต > อุจฺยติ* ในประโยคว่า

manoramā māyākṛteva bimbar|

nāmena sā ucyaṭī māyādevī|| (Lal.V.19.22-23)

ยถา > ยถ ในประโยคว่า

surūparūpā yatha devakanyā|

suviḥktagātrā śubhanirmalāṅgī|| (Lal.V.19.24-25)

นิรมาณา อสฺตพฺธา > นิรมาณ อสฺตพฺธ ในประโยคว่า

hrīmā vyapatrāpinī dharmacārinī|

nirmāṇa astapṭha acāricā ca|| (Lal.V.20.3-4)

sattvastuṣitebhyo devebhyo dharmāṇ deśayati sma.

Lal.V., p. 11.

* พิจารณาอีกนัยหนึ่ง ถ้าข้อความตรงนี้ เดิมเขียนด้วยภาษาปรากฤต การใช้ อุจฺยติ ก็อาจได้รับอิทธิพลจากปรากฤตด้วย แต่ถ้าถือเอาไวยากรณ์สันสกฤตเป็นหลักเป็นแนวพิจารณา รูปนี้จะถือว่ารัสสะด้วยเหตุผลทางต้นกัณฑ์ (Metri Causa)

ภูเว > ภูวิ ในประโยคว่า

strīdoṣajālāṃ bhuvī yatprabhūtam|| (Lal.V.20.9)

อศฺรุตฺวา > อศฺรุตว ในประโยคว่า

aśrutva siṃhanādam kroṣṭakanādam nadantanuśraṣṭāh||

(lal.V.10.3)

กนฺยา > กนฺย ในประโยคว่า

na vidyate kanya manuṣyaloke|| (Lal.V.10.3)

เทวียา > เทวีย, ปฺรติรูปา > ปฺรติรูป ในประโยคว่า

māyāya deviya smā kutontrī|

pratirūpa sē vai jananī maharṣeḥ|| (Lal.V.20.13-14)

อภฺยษฺญาตา > อภฺยษฺญาต ในประโยคว่า

rājñībhyanujñīta varapralabdhā|

dvātriṃśa māśīmava kāma sevahi|| (Lal.V.20.21-22)

ศฺบุโธโกโน > ศฺบุโธก, ปฺรติรูปา > ปฺรติรูป ในประโยคว่า

pitā ca sddnodanu tatra tatra|

pratirūpa ca smājjananī guṇānvitā|| (Lal.V.20.17-18)

วฺรตสฺถา > วฺรตสฺถ ในประโยคว่า

vratastha sā tiṣṭhati tāpasī va|| (Lal.V.20.19)

ปฺรติรูปา > ปฺรติรูปในประโยคว่า

pratirūpa sē śākyakulanandanasye|| (Lal.V.21.19)

สามาเย > สามายิ ในประโยคว่า

anyonyagamayuktā yathaiva śāmāyi kāmā ca

|| (Lal.V.26.14)

กตฺตฺวา > กตฺตว ในประโยคว่า

na caści kṛtva dadate na cāpya kṛtvā bhavati siddhaḥ||

(Lal.V.26.30)

มิดุยา > มิดุย ในประโยคว่า

na ca nirvṛtī virāgo samanugato mithya niyataiva||

(Lal.V.27.2)

เม > มิ ในประโยคว่า

bodhiryachhā mi prātā(syād) dharmāḥ ca praverṣayedamṛtagāmim||

(Lal.V.27.11)

1.2 เปลี่ยนจากรัสสะเป็นทีฆะ ได้แก่

ภษตุ > ภษโต ในประโยคว่า

tatsādavidānīmapī bhāṣato munih|

sa bodhisattvaughaparigrheccayā|| (Lal.V.5.21-22)

อนุภุ > อนุภุภา ในประโยคว่า

atha ca punarāmalanayanū anukampā sadevakaṃ lokam||

(Lal.V.9.14)

พฺรหฺมณฺเฑ > พฺรหฺมณฺเฑ ในประโยคว่า

prajñāpradīpahasto balavīryabalodito dharaṇimayūde||

(Lal.V.10.5)

จเรถ > จเรถา ในประโยคว่า

dharmacarāṇaṃ carethāḥ sucaritacaranā na tapyante||

(Lal.V.26.18)

บุดฺฒมนฺเรถ > บุดฺฒมนฺเรถา ในประโยคว่า

buddhamanusmārethā dharmāṃ saṃghaṃ tathāḥīramādaṃ ca||

(Lal.V.26.19)

นิริกฺษถ > นิริกฺษถา ในประโยคว่า

duḥkhamānityamanātmā nirīkṣathā yoniśo imā dharmā||

(Lal.V.26.21)

อารภถ ทถถ กโรถ > อารภถา ทถถา กโรถา ในประโยคว่า

na ca vākyarutaraveṇā śakyāḥ sampādituḥ kusīladharmanī
pratipattimārabhethā yathā ca tatha karothā||

(Lal.V.26.27-28)

วิธมถ > วิธมถา ในประโยคว่า

mohakaluṣāndhakāraṃ prajñāpradīpena vidhamathā sarvaṃ||

(Lal.V.27.7)

อวติษฺเรถ > อวติษฺเรถา ในประโยคว่า

na ca tatrāvatiṣṭhethā na tatra dharmasya aprādnah||

(Lal.V.27.10)

การที่ฆะและรัสสะให้เข้ากับต้นหลักชนิดนี้ แม้ในคัมภีร์พระเวท และพระไตรปิฎกก็มีด้วย¹ สาเหตุของการเปลี่ยนเป็นด้วยอิทธิพลต้นหลักชนิดนี้เป็นหลัก จึงน่าจะมิจำกัดจำเพาะแต่ในภทร้อยกรอง หรือหากจะปรากฏในร้อยแก้วบ้างก็น่าจะติดมาจากภาษาร้อยกรอง

2. การเปลี่ยนแปลงของหน่วยเสียงกลางหน่วยคำ (Seam) มีพยางค์ที่ฆะและรัสสะ ดังนี้

2.1 เปลี่ยนแปลงจากรัสสะเป็นฆะ ได้แก่

สุญาตีชโน ในประโยคว่า

na ca sūsaskṛte sahāyā na mitra jñātījano ca parivārāḥ||

(Lal.V.26.15)

2.2 เปลี่ยนแปลงจากรัสสะเป็นรัสสะ ได้แก่

ชรา > ชร ในประโยคว่า

cyava cyava hi cyutividhiḥjñā jaramarṇakleśasūdanā virajā||

(Lal.V.9.9)

¹ ดู

Warder., § 102, 104 etc; Geiger., § 32-33; BHSGD.I. § 3.1 ff.

cf. Edgerton, "Meter, Phonology and Orthography in Buddhist Hybrid Sanskrit," BSOAS 66 (1946) : 197-206.

มิดุยาปุระโยคหีมา > มิดุยปุระโยคหีมา ในประโยคที่ว่า

karamekṣṇī mithyaprayogaḥiṇī|| (Lal.V.20.7)

กรุณามานส > กรุณามนส ในประโยคที่ว่า

atha ca puna karuṇamānasa pvarṣa jambuvhvajavarṣam||

(Lal.V.9.20)

สฺถาปย > สฺถาปะ ในประโยคที่ว่า

trivimokṣāgadayogaurnirvāṇasukhe sthāpaya śīghram||

(Lal.V.10.2)

กรุณามานส > กรุณามนส ในประโยคที่ว่า

karuṇāmanasaṃ ayaṃ sa kālo mā upekṣasva|| (Lal.V.10.14)

เสวหิ > เสวหิ ในประโยคที่ว่า

dvātriṃśa māsameva kīma sevahi|| (Lal.V.20.22)

สํปรชานามุ > สํปรชานมุ ในประโยคที่ว่า

tatropaviṣṭāna abhūṣi cintā|

katamatkulam sūddhasuseṃprajānam|| (Lal.V.18.27-28)

3. อิทธิพลภาษาปรากฏุดั้งเดิม เท่าที่พบในร้อยกรอง พอจะจัดเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

3.1 การแทรกเสียง (Epenthesis or Anaptyxis) ได้แก่

วฺยูหา > วฺยูท ในประโยคที่ว่า

yā kāci rativiyūhā divyā manasā vicintitā śrīmān||

(Lal.V.26.3)

เทวฺยา > เทวียา > เทวีย* ในประโยคที่ว่า

māyāya devīya smā kutontī|| (Lal.V.20.13)

* ตัวปราติภิกะ เมื่อแจกตาม อี การ์รันต์ ของสตริลิงค์ รูปดฤติยวิภักต์เป็น เทวฺยา
สันนิษฐานว่า รูปข้างต้นได้วิวัฒน์ผ่าน เทวียา เป็น เทวฺยา > เทวียา > เทวียา (devyā >
deviyā > deviyā)

3.2 สัมผัสสระ (Vocalisation) หน่วยเสียงพยัญชนะเปลี่ยนไปเป็นหน่วยเสียงสระได้แก่

จรรยด > จเรถ > จเรถาะ ในประโยคที่ว่า

dharmacarama carethāḥ sucaritacaramā na tapyante||

(Lal.V.26.18)

อนุสมรรยด > อนุสมเรถ > อนุสมเรถา ในประโยคที่ว่า

buddhanusmarethā dharmam saṅgham tathāpamādam ca||

(Lal.V.26.19)

อารภยด > อารเบถ ในประโยคที่ว่า

pratipattimārabhetha yathā ca vadathā tatha karothā||

(Lal.V.26.28)

ศมยด > สเมถ ในประโยคที่ว่า

śreṣṭham ca dharmāśravaṇam śametha vāgādikān kleśān

|| (Lal.V.24.7)

ฉาติษฺฐยด > ฉาติษฺฐเรถ ในประโยคที่ว่า

na ca tatravatiṣṭhethā na tatra dharmasya na ca aprācchah||

(lal.V.27.10)

อภาสิตโต > โอบาสิตโต (อว > โอ) ในประโยคที่ว่า

obhāsito bhōti devabhāṅgo|

ābhāya tasyāḥ śubhakarmaniṣṭhayā|| (Lal.V.20.25)

โจายนฺติ > โจเทณฺติ ในประโยคที่ว่า

codenti karuṇāmanasam ayam s kālo mā upekṣasva||

(lal.V.10.14)

แบบแจกดูเทียบกับ นที ใน

Müller., 225; Perry., § 133.

ปรากฏการณ์^๑มากในปรากฏต ยกตัวอย่างบาลี เช่น โจรยติ > โจรเรติ^๒

3.3 การสบทหน่วยเสียงท้ายพยางค์ออก มีพบมาก ได้แก่

โมภาต > โมทา* ในประโยคว่า

śriyāvabhāsyehi ca jetasāhvayaṃ|

vanam mudā me antikamabhyugatāḥ|| (Lal.V.5.7-8)

อิโส นนุโท > อีส นนุโท ในประโยคว่า

maheśvaraścandana īso nando|

prasāntacitto mahitaḥ sunandanasya|| (Lal.V.5.9)

ราคนิสฺสูทณฺฑยํ > ราคนิสฺสูทณฺฑย ในประโยคว่า

idaṃ mene rāganisūdanāḍhya|

vaipulyaṃ hi mahānidānam|| (Lal.V.5.17-18)

สฺมฺฐิตานิ > สฺมฺฐิตา** ในประโยคว่า

smara smara anantakīrte sappūjitā ye ti buddhaniyutāni||

(Lal.V.9.7)

อุปฺพิชฺฐานํ > อุปฺพิชฺฐาน และ อภานีต > อภฺนิ*** ในประโยคว่า

^๑ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวิวัฒน์ผ่านขั้นตอน โมภาต > มุภาต > มุทา (modāt > mudāt > mudā)

^๒ปรากฏตดูรายละเอียดใน

Geiger., § 25-28; Pischel., § 151-155; Woolner., § 75;

BHSGD.I. § 3.115-3.117; Warder., § 32, 48, 50.

**พิจารณาอีกนัยว่า เป็นลิงควยตยาสหรือลิงควิปัลลาส (Derangement or Substitution of Gender) หมายความว่าผู้แต่งมีเจตนาจะสลับ-นั เพื่อให้ปรธมาวิภักตี พทพจน์ ปุ. ทำหน้าที่แทน ปรธมาวิภักตี พทพจน์ นป.

*** ภาษาปรากฏตเดิม เป็น "อิโหสิ"(๑) ผู้แต่งพยายามแต่งให้เป็นสันสกฤตจึงได้ อภฺนิ

tatropaviṣṭāna abhūṣi cintā|

katamatkulam śuddhasusamprajānam|| (Lal.V.18.27-28)

อาทณฺคฺสุ > อาทณฺคฺ ในประโยคที่ว่า

sarvān sadoṣānanucintyantaḥ|

śākyam kulam cādr̥ṣu vītadoṣam|| (Lal.V.19.5-6)

หิสิษฺสุ > หิสิษฺ ในประโยคที่ว่า

iṣvastaraśikṣāsu ca pāriṇḡ gatā|

na capraṇḡ himsiṣu jīvitārtham|| (Lal.V.19.18-19)

มายํ > มาย ในประโยคที่ว่า

na so'sti devo na ca mānuṣo ca|

yo māya dr̥ṣtavātha labheta tṛptim|| (Lal.V.19.26-27)

กาจิตฺ > กาจิ ในประโยคที่ว่า

yā kāci rativiyūhā divyā manasā vicintitīya śrīmān||

(Lal.V.25.5)

เตษฺ > เต, เษฺ > เษ ในประโยคที่ว่า

na ca kāmaguṇaratībhiḥ tṛptirlavanodakam yathā pītvā|

te tṛpta yeṣa prajñā āryā lokottarā virajā||

(Lal.V.26.11-12)

กรฺมาตฺ > กรฺม ในประโยคที่ว่า

anyatra karma sukṛtādanubandhati pṛṣṭhato yāti||

(Lal.V.26.16)

ไมตรฺจิตฺตา > ไมตรฺจิตฺตา ในประโยคที่ว่า

tasmātsahitāsamagrā anyonyam maitecitta hitacittāḥ||

(Lal.V.26.17)

กาจิตฺ > กาจิ ในประโยคที่ว่า

yā kāci r̥ddhi mahyam paśyata pratibhāṇ ca jñānaguṇa-

tāṃ ca|| (LaI.V.26.23)

กศฺจิตฺ > กศฺจิ ในประโยคที่ว่า

na ca kaści kṛtvā dadate na cāpyakṛtvā bhavati siḡdhiḥ||

(LaI.V.26.30)

สฺพทฺ > สฺพทฺ ในประโยคที่ว่า

kimapi subhru vadeyaṃ dharmāṃ yuṣṃākamarthasaṃvuktam||

(LaI.V.27.9)

พิจารณาจากปรากฏการณ์ข้างต้นจะเห็นว่า ลักษณะภาษาของฉันทลักษณ์จะมีเหมือนภาษา
ในร้อยแก้ว มีการแจกวักัดเหมือนกัน บัญแตกต่างจะอยู่ที่เมื่อนำไปใช้ในฉันทแล้ววักัดได้ตกลง
ไป บางคำคล้ายคำบาลีหรืออาจเทียบได้กับบาลีเป็นขลังที่กล่าวแล้วในบทก่อน

กรณีนี้ สันนิษฐานได้ว่าคำนั้นคือคำดั้งเดิมในสำนวนปรากฏหรือจำนวนเท่าที่ถ่ายทอด
กันมาในระยะแรก ซึ่งปรากฏร่องรอยให้เห็นเพราะเป็นส่วนซึ่งผู้แต่งไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปเป็นสันสกฤต
ได้หมด

กล่าวโดยสรุป ภาษาในฉันทลักษณ์ของลิลิตวิสูตรจะแตกต่างจากสันสกฤตปานิธิ ใน
ประเด็นที่วักัดตกลงบ้าง หน่วยเสียงบางหน่วยเสียงหายไปบ้าง เพื่อให้เข้ากับฉันทที่แต่ง
ทำให้ยุ่งยากแก่การตีความ น่าสังเกตว่า การตัดหน่วยเสียงสุดท้ายคำ เพื่อให้เข้ากับฉันทลักษณ์
ในวรรณคดีบาลีด้วย³

รูปแบบของฉันทลักษณ์

รูปแบบของฉันทลักษณ์ มีข้อสังเกตอยู่มากพอควร จะแบ่งวิเคราะห์ไปตามอธยาย
ดังนี้

ก. รูปแบบฉันทลักษณ์ในอธยายที่ 1

อธยายที่ 1 มีคาถาอยู่ 2 ตอน คือ

³ คุรายละเอียดใน Warder., § 105.

ตอนที่ 1 ว่า

- 1) jñānaprabhaṃ hatetamasam prabhākaraṃ
śubhraprabhaṃ śubhavimalāgratejasam |
praśāntakāyaṃ śubhaśāntamānasaṃ
muniṃ damāśliṣṭvata śākyasiṃham ||
- 2) jñānodadhiṃ śuddhamahānubhāvaṃ
dharmeśvaraṃ sarvavidam munīsam |
devātidevaṃ naradevapūjyaṃ
dharṇe svayambhuṃ vaśinaṃ śrayadhvam ||
- 3) yo durdamaṃ cittamavartayadvāse
yo mārapāśairvamuktamānasaḥ |
yasyāpyavandhyāviha darśanaśravā
satyayantataḥ śāntavimokṣpāragaḥ ||
- 4) ālokyabhūtaṃ tamatulyadharmeṃ
tamonudaṃ sannayaveditāram |
śāntakriyaṃ buddhasameyabuddhiṃ
bhaktyā samastā upasamkramadhvam ||
- 5) sa vaidyarājomṛtabheṣajaḥpradaḥ
sa vādīśūraḥ kuṅgaṇipratāpakaḥ |
sa dharmabandhuḥ pramāṛthakovidāḥ
sa nāyako'uttaramārgadesakaḥ ||

หมายเลข 1) ใช้อุปมาอุปไมย* 3 บทแรกเป็นอินทรวงศ์ บทสุดท้าย เป็นวังศัณษะ

* อุปมาอุปไมยในที่นี้ เป็นชื่อฉันทลักษณ์ หรือใช้รูปฉันทลักษณ์ตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปในบทเดียว

ข้อ 2 ฉันทัมช้อยบังคับด้วยครุและลหุ คือ

อินทรวงศ์ (4X12) = 0 0 - 0 0 - 0 - 0 - 0*

วงศ์สตะ (4X12) = - 0 - 0 0 - - 0 - 0 - 0

หมายเลข 2) เป็นอินทรวีเชียร มีข้อกำหนดครุลหุ ดังนี้

อินทรวีเชียร (4X11) = 0 0 - 0 0 - - 0 - 0 0

หมายเลข 3) สามบาทแรกเข้าลักษณะของอินทรวงศ์ บาทที่ 4 สันนิษฐานว่าเป็นอินทรวงศ์ เช่นเดียวกับที่ว่าแต่งไม่ถูกต้องฉันทัม

หมายเลข 4) เป็นอุปราชาดิฉันท์ บาทที่ 1 3 4 เป็นอินทรวีเชียรแต่บาทที่ 2 ใช้อุปราชา-
วีเชียร

หมายเลข 5) ใช้วงศ์สตะล้วน

ตอนที่ 2 ว่า

1) rātrayāmiḥāsyaṃ mama bhikṣavo'dya

sukhopaviṣṭasya nirāṅgaṇasya|

praviṣṭamānasya subhairvihārai-

rekāgracittasya samāhitasya||

2) athāgaman devasutā maharddhyah

pratītavarna vimalaśriyojjavālāḥ|

śriyāvabhāsyēṣe ca jetasāhveyaṃ

vanam mudā mentikamabhyupāgatāḥ||

dass, 1967), p. 7. (Appendix)

Amulyadhan Mukherji, Sanskrit Prosody : Its Evolution, (Calcutta : Saraswat Library, 1976), p. 62.

SKTED., p. 162.

ที่มีในลิลิตวิสูตระ ใช้นี้คือ คู่อุปราชาวิเชียรกับอินทรวีเชียร อินทรวงศ์ และวงศ์สตะ

* เครื่องหมายแสดงครุและลหุในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จะใช้ ๐ แทนครุและ - แทนลหุ

- 3) maheśvaraścandana īśa nando
 praśāntacitto mahitaḥ sunandanah |
 śāntāhvayaścāpyuta devaputra-
 stāstāśca bahavyo'yatha devakoṭayah ||
 praṇamya pādaḥ pratidakṣiṇaṃ ca
 kṛtvaiḥ nāṃ tathurihāgrato me |
 praṅghya caicāñjalimaṅgulībhiḥ
 sagauravā māmīha te yayācuh ||
- 4) idaṃ mune rāganisūdanāḍhya
 vaipulasūtraṃ hi mahānidānaḥ |
 yadbhāṣitaṃ sarvatathāgataiḥ prāg
 lokasya sarvasya hitārthameva ||
- 5) tatsādavidānīmapi bhāṣato muniḥ
 sa bodhisattvaughaparigraheccayā |
 paraṃ mahāyānamidaṃ prabhāṣayan
 prapvādānamuciṃ ca dharṣayan ||
- 6) adhyeṣaṇāṃ devagaṇasya tūṣṭī-
 maṅghadevānadhivāsanāṃ ca |
 sarve ca tuṣṭā muditā udāgrāḥ
 puṣpāṇi cikṣepuravāptaharṣam ||
 tatbhikṣvo me śṛṇute'ha sarve
 vaipu'asūtraṃ hi mahānidānaḥ |
 yadbhāṣitaṃ sarvatathāgataiḥ prāg
 lokasya sarvasya hitārthameva ||

ฉันท์ในตอนที 2 ของบทที่ 2 นี้ มีข้อนำพิจารณาตามหมายเลข ดังนี้

หมายเลข 1) เป็นอุปชาติฉันท์ ผสมกันระหว่างอุเบกษารวิเชียรกับอิถารวิเชียร บทที่ 1 และบทที่ 4 เป็นอิถารวิเชียร บทที่ 2 และบทที่ 3 เป็นอุเบกษารวิเชียร

หมายเลข 2) เป็นวังศ์สกะล้วน

หมายเลข 3) เป็นอุปชาติฉันท์ บทที่ 1 2 5 7 8 9 เป็นอุเบกษารวิเชียร ส่วนบทที่ 3 4 เป็นอิถารวิเชียร

การใช้ฉันทลักษณ์ที่น่าสังเกตในหมายเลข 3) คือ การใช้พยางค์ลหุ 2 พยางค์ แทนพยางค์ครุ 1 พยางค์ ได้แก่บทว่า

stāstāsca bahavo yathe ca devakṛṭayab||

บทนี้ ใช้สองพยางค์คือ -ยท- ซึ่งเป็นลหุ 2 หน่วยเสียงแทนเสียงครุ 1 หน่วยเสียง ตำแหน่งนี้ อิถารวิเชียรต้องการพยางค์ครุ

การใช้หน่วยเสียงลหุ 2 หน่วยเสียง แทนหน่วยเสียงครุ 1 หน่วยเสียง สันนิษฐานว่าผู้แต่ง อาจเอาวิธีนับมาตราในฉันท์มาตราพจตติมาถาเนต ด้วยลหุ 2 เสียงในบริบทนี้ มีค่าเท่ากับครุ 1 เสียงคือมี 2 มาตราเท่ากัน ดังนั้น เมื่ออ่านออกเสียงลหุ 2 พยางค์ดังกล่าวต้องพยายามให้เป็นเสียงครุพยางค์เดียวเพื่อไม่ให้สำเนียงสวดตามฉันท์ของอิถารวิเชียรต้องสะดุด

หมายเลข 4) เป็นอุปชาติฉันท์ บทแรกเป็นอุเบกษารวิเชียร สามบทหลังเป็นอิถารวิเชียร

หมายเลข 5) เป็นอุปชาติฉันท์ ผสมกันระหว่างอิถารวงศ์ กับ วังศ์สกะ ฉันท์บทแรกเป็นอิถารวงศ์ บทที่ 3-4 ใช้วังศ์สกะ ส่วนบทที่ 2 ลักษณะคล้ายวังศ์สกะ คือเริ่มต้นด้วย และมี 12 คำ(พยางค์) แต่พยางค์ที่ 6 คือ-เวา- ไม่ตรงข้อบังคับของวังศ์สกะ ตำแหน่งวังศ์สกะต้องการเสียงลหุ น่าที่ผู้แต่งจะไม่ระมัดระวังจึงทำให้พลาดขึ้น

หมายเลข 6) เป็นอิถารวิเชียร ทั้งหมด

ข. รูปแบบฉันทลักษณ์ในอถยายที 2

อถยายที 2 มีฉันท์อยู่ตอนเดียว ดังนี้

smara vipulapūṇyanicaya smṛtimatigatimanantaprajñāprabhākariṇ|

atulabalavipulavikrama vyākaraṇaṃ dīpaṃkarasyāpi||

smara vipulanirmalamanas trimalamaleprahīṇaśāntamadadoṣam |
 śubhavimalaśuddhacittā dāmacarī ādrśā ti pure||
 smara kulakulīnā śamathaṃ śīlavrateṃ kṣamādamaṃ caiva |
 vīryabaladhyānaprajñā niṣevitā kalpa(koṭī)niyutāni||
 smara smara anantakīrte sampūjitā ye ti buddhaniyutāni |
 sarvān karuṇāyamaṇaḥ kālo'yaṃ mā upekṣasva||
 cyava cyava hi cyutividhijñā paramaraṇakleśaśūdanā virajā |
 smudikṣante bahavo devāsuraṇāgayaḥkṣagandharvā||
 kalpasahasra ramitvā trptirnāstyanbhasīva samudre |
 sādhu bhava prajñātrpta tarpaya janatūṃ ciratrṣṣārtām||
 kiṃ cāpyaninditayaśa(stvaṃ) dharmaratirato na cāsi kāmataḥ |
 atha ca puna rakṣaṇagatānaḥ pūyasaṃsthitānapekṣasva||
 kiṃ cāpi vimalacakṣo paśyasi buddhān deśādiśi loke |
 dharmam śrīṇoṣi ca tatastaṃ dharmavaram vibhaja loke||
 kiṃ cāpi tuṣitabhavanam tava puṇyaśriyābhisobhate śrīman |
 atha ca puna karuṇamānasa pravaraṣa jambudhvajaje varṣam||
 samatītya kāmadhātum devā ye rūpadhātukāneke |
 sarve tyabhinandante sprśeya siddhivrate bodhim||
 nihatā ti mārakarmā jitāstivayānye kutīrthikā nāthā |
 kena sakalagata ti bodhī kūlo'yaṃ mā upekṣasva||
 kleśāgninā pradipte loke tvaṃ vira meghavat vyāpya |
 abhivarṣāmarṭavarṣam śamaya kleśānnaramarūṇām||
 tvaṃ vaidya dhātukusala cirāturān satyavaidya satyavān |
 trivimokṣāgadayogaurnirvāṇasukhe sthapaya śīghram||
 aśrutva siṃhanādam kroṣṭukanādam nadantyanutraṣṭāḥ |
 nada buddhasiṃhanādam trāsya pratīrthikaśṛgālān||

prajñāpradīpahasto balavīryabalodito dharaṇimaṇḍe |
 karatalavareṇa dharaṇiṃ prāhṇitvā jinahi māraṃ ||
 samudikṣante pālaścaturo ye tubhya dāsyaṭe pātram |
 śakraśca brahma nayutā ye jātāṃ tvāṃ grahīṣyante ||
 vyavalokayābhiyaśā kulakuloditā kulakulīnā |
 yatra sthitvā sumate darśeṣyasi bodhisattvacariṃ |
 yatraiva bhājane'smin maṇiratnaṃ tiṣṭhte bhavati śrīnān |
 maṇiratnaṃ vimalabuddhe pravaraṣa jambuhvaje varṇaṃ ||
 evaṃ bahuprakārā saṃgītiravānuniścarā gāthā |
 codenti karuṇāmanasaṃ ayaṃ sa kālo mā upekṣasva ||iti||

รูปแบบคำประพันธ์ข้างต้นนี้ใช้จำนวนคำไม่แน่นอน มีตั้งแต่ 16 คำ จนถึง 25 คำ เช่น

16 คำคือ "sarvān karuṇāyamānāḥ kālo'yaṃ mā upekṣasva ||"

17 คำคือ "yatra sthitvā sumate darśeṣyasi bodhisattvacariṃ ||"

18 คำคือ "kiṃ cāpi devanayutāḥ śrutvā dharmāṃ na te vitrpyante ||"

19 คำคือ "sādhu bhava prajñātripta tarpaya jaratāṃ ciratrṣārtāṃ ||"

20 คำคือ "nada buddhasiṃhanādaṃ trāsaya pratīrthikaśṛgālān ||"

21 คำคือ "atulabalavipulavikrama vyākaraṇaṃ dīpaṃkarasyāpi ||"

22 คำคือ "kiṃ cāpyaninditayaśa(stvaṃ) dharmaratirato na cāsi
kāmarataḥ ||"

23 คำคือ "cyava cyava hi cyutivichijñā jaramaraṇakleśasūdanā
virajā ||"

24 คำคือ "smara vipulanirmalamanas trimalaprahīṇamadadoṣaṃ ||"

25 คำคือ "smara vipulapuṇyanicaya smṛtimatigatimanantaprajñā
prabhākarin ||"

เมื่อสรุปกล่าวโดยรวม จำนวนความถี่ของจำนวนพยางค์ที่ใช้มี ดังนี้

จำนวนคำ(พยางค์)	ความถี่ปรากฏ	จำนวนคำ(พยางค์)	ความถี่ปรากฏ
16	3	17	2
18	11	19	9
20	6	21	5
22	1	23	1
24	1	25	1

เมื่อพิจารณาครุและลหุที่ปรากฏในแต่ละบาท ไม่ปรากฏว่ามีบาทใดตรงกับต้นวรรค-
 พดด้ได้ ผู้วิจัยสันนิษฐาน ดังนี้

1. ในกรณีคนที่แต่งข้างต้นนี้ มาจากต้นฉบับที่บันทึกด้วยวาจา ปรากฏดังเดิม นั้นที่ใช้ก็
 อาจมีจำนวนคำอยู่ในระหว่างที่มีความถี่มากที่สุด คือ ระหว่าง 18-19 หรือ 20-21 แต่ผู้แต่งเป็น
 สันสกฤตผสมอาจเห็นว่า หากเปลี่ยนไปเป็นสันสกฤตทั้งหมดแล้วไม่ได้คณะฉันท จึ่งหันไปใช้วิธีแต่ง
 โดยอิสระ หมายความว่าไม่ได้ใช้ฉันทลักษณ์ชนิดใดที่มีไว้ในสันสกฤตมาตรฐาน

ฉันทที่มีจำนวนคำ(พยางค์)ใกล้เคียงกับความถี่ปรากฏมากที่สุด ตรงกับฉันทที่มีไว้ใน
 สันสกฤต มีอยู่ 3 ประเภท คือ

ฉันทที่บังคับ 18 คำ แบ่งเป็น 3 อย่างคือ

จิตรเลข = 0 0 0 0 - - - - - 0 0 - 0 0 - 0 0

นันท = - - - - 0 - 0 - 0 0 - 0 - 0 - 0 - 0

นาราจ = - - - - - 0 - 0 0 - 0 0 - 0 0 - 0

ฉันทที่บังคับ 19 คำ แบ่งเป็น 3 อย่างคือ

เมฆวิสมรिता = - 0 0 0 0 0 - - - - - 0 0 - 0 0 - 0 0

ศารทลิวรีทิต = 0 0 0 - - 0 - 0 - - - 0 0 0 - 0 0 - 0

สูตร = 0 0 0 0 - 0 0 - - - - - 0 0 0 0 - 0

ฉันทลักษณ์ 20 คำ แบ่งเป็น 2 อย่างคือ

คัตกา = - - 0 - 0 - - 0 - 0 - - 0 - 0

สุภนา = 0 0 0 0 - 0 0 - - - - - 0 0 0 0 - 0

2. ใช้ฉันทลักษณ์พดด้วง แต่ใช้หลายฉันทลักษณ์ผสมกันในลักษณะอุปราศน์ฉันทลักษณ์

ถ้าพิจารณาในแง่ของมาตรา บทกวีหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏในอรรถนิธานที่ 2 นี้ ต้องถือว่าเป็นการรวมกันอย่างน้อยที่สุด 2 บทขึ้นไปของฉันทลักษณ์ประเภทใดประเภทหนึ่ง เพราะจำนวนมาตราจะมีมากกว่าที่บทกวีหนึ่ง ๆ ในฉันทลักษณ์พดด้วงประเภทใดประเภทหนึ่งใช้อยู่ ถ้าข้อสันนิษฐานนี้ถูกต้อง คาดว่าข้างต้นจำนวน 2 บทจะเท่ากับ 1 บท

ในแง่ของมาตรา แต่ละบทจะมีจำนวนมาตราแตกต่างกันบ้าง เท่ากันบ้าง ดังนี้

บทที่ 1 แดวแรกมี 32 มาตรา แดวที่ 2 มี 29 มาตรา*

บทที่ 2 แดวแรกมี 31 มาตรา แดวที่ 2 มี 27 มาตรา

บทที่ 3 แดวแรกมี 29 มาตรา แดวที่ 2 มี 32 มาตรา

* แนวในการนับมาตรามาตรานี้ สรรสนหรือพยัญชนะที่สัมผัสกันก็มีมาตราเดียว สรรสยาวหรือพยัญชนะที่สัมผัสยาวก่ากั มี 2 มาตรา พยัญชนะที่ส่งโยคกัน โดยที่สรรสนสัมผัสกันก็มี 2 มาตรา พยัญชนะที่สัมผัสสั้นเป็น 2 มาตรา (ครุ) พยัญชนะที่สัมผัสยาวก่ากัด้วย มีพยัญชนะสะกดด้วยเป็น 3 มาตรา

กล่าวอีกแง่หนึ่งคือ พยางค์ที่มีพยัญชนะเปิด (Open Syllable) ทั้งสัมผัสสั้นก่ากั มี 1 มาตรา พยางค์ที่มีพยัญชนะเปิดแต่สัมผัสยาวก่ากัมี 2 มาตรา พยางค์ที่มีพยัญชนะปิด (Closed) พร้อมทั้งสัมผัสมี 2 มาตรา พยางค์ที่มีพยัญชนะปิดพร้อมทั้งสัมผัสยาวมี 3 มาตรา

พยัญชนะสัมผัสสั้นก่ากัมีอนสวารมี 2 มาตรา พยัญชนะสัมผัสยาวก่ากัมีอนสวารมี 3 มาตรา

<u>บทที่ 4</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 5</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 30	มาตรา
<u>บทที่ 6</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 28	มาตรา
<u>บทที่ 7</u>	แถวแรกมี 32	มาตรา	แถวที่ 2	มี 28	มาตรา
<u>บทที่ 8</u>	แถวแรกมี 31	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 9</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 10</u>	แถวแรกมี 31	มาตรา	แถวที่ 2	มี 26	มาตรา
<u>บทที่ 11</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 25	มาตรา
<u>บทที่ 12</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 13</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 25	มาตรา
<u>บทที่ 14</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 15</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 28	มาตรา
<u>บทที่ 16</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 27	มาตรา
<u>บทที่ 17</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 28	มาตรา
<u>บทที่ 18</u>	แถวแรกมี 29	มาตรา	แถวที่ 2	มี 25	มาตรา
<u>บทที่ 19</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 28	มาตรา
<u>บทที่ 20</u>	แถวแรกมี 30	มาตรา	แถวที่ 2	มี 29	มาตรา

ดังกล่าวข้างต้นแล้ว 1 แถวเท่ากับคาถา 2 บท เมื่อมีจำนวนมาตราในแต่ละแถว พหุ
จะกล่าวสรุปได้ ดังนี้

1. จำนวนมาตราที่นับได้น้อยที่สุด ในจำนวนแถวคาถาข้างต้นมี 25 มาตรา ไม่ปรากฏ
ว่าจะตรงกับคาถา 2 บทของฉันทมาตรานพคุณใด ๆ จำนวนมาตราที่ใกล้เคียง และมีใช้อยู่ในฉันท
มาตรานพคุณคือ 27 มาตรา

2. จำนวน 27 มาตรา เท่ากับจำนวน 2 บทของฉันทมาตรานพคุณหลายฉันท ได้แก่

ก. ประณมบาทและทวิติยบาทรวมกัน ของอารยบัตยฉันทและอารยจปลาฉันทในกลุ่ม

อารยาดัชนี

ช. เท่ากับประณมบาทและทวิติยบาทหรือตฤติยบาทและจตุรบาทรวมกันของอุปคิตดัชนี*
หรือเท่ากับประณมบาทและทวิติยบาทของอุคิตดัชนีในกลุ่มคิตดัชนี

3. จำนวน 28 มาตรา เท่ากับตฤติยบาทและจตุรบาทรวมกันของอารยชนนปลาดัชนีใน
กลุ่มอารยาดัชนี

4. จำนวน 29 มาตรา ไม่ปรากฏว่าจะตรงกับสองบาทเองดัชนีในอัตราพฤตติใด ๆ

5. จำนวน 30 มาตรา เท่ากับหลาย ๆ ดัชนีเช่นจำนวนประณมบาทและทวิติยบาทรวมกัน
ของอารยาดัชนี อุปคิตดัชนี (ในกลุ่มคิตดัชนี), หรือตฤติยบาทและจตุรบาทรวมกันของอุคิตดัชนี

6. จำนวน 31 มาตรา เท่ากับตฤติยบาทและจตุรบาทรวมกันของอารยาคิตดัชนี

7. จำนวน 32 มาตรา เท่ากับจำนวนประณมบาทและทวิติยบาทรวมกันของอารยคิตดัชนี
ประเด็นเรื่องรูปแบบดัชนีลักษณะในอักษยที่ 2 นี้ เมื่อก้าวสรุปจากข้างต้นอาจแบ่ง
ได้ 2 แนว คือ

1. ผู้แต่งจงใจแต่งในลักษณะล่านาโทยอิสระ ไม่ได้ยึดกฎเกณฑ์ทางดัชนีไม่ว่าวรรณะฤตติ
หรือมาตราพฤตติในสันสกฤต หากคิดริเริ่มเองโดยกำหนดให้มีจำนวนค่าอยู่ระหว่าง 16 พยางค์ ถึง
25 พยางค์

2. ผู้แต่งใช้ดัชนีมาตราพฤตติดังที่ระบุไว้ข้างต้น กรณีที่บางแถวมี 26 และ 29 มาตรา
หรือใช้มาตราไม่สม่ำเสมอ อาจจะเป็นการใช้ดัชนีลักษณะหลวมของผู้แต่งหรือไม่ ก็อาจเป็นความ
บกพร่องของผู้จารหรือผู้ถ่ายถอด แถวที่มี 26 มาตราอาจคลาดเคลื่อนมาจาก 27 มาตรา
ทำนองเดียวกัน แถวที่มี 29 มาตราอาจคลาดเคลื่อนมาจาก 28 หรือ 30 มาตรา หรือ ถ้าจะมี
การแต่งเกินหรือหย่อนมาตรา ใหม่แถวใดแถวหนึ่งก็เข้าลักษณะทำนองเดียวกัน

พิจารณาจากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าข้อที่ 2 น่าจะเป็นไปได้มากกว่า เพราะหากผู้
แต่งจงใจแต่งโทยอิสระไม่สนใจคณะดัชนี หรือกฎเกณฑ์ลักษณะของดัชนีใด ๆ ก็ไม่มีเหตุผลใดที่

*วิสมบาท (บาทที่ 1 และ 3 =บาทชน) ของอุปคิตดัชนีมี 12 มาตรา สมบาท (บาทที่ 2
และ 4 =บาทคู่) มี 15 มาตรา ดังนั้น ถ้าจะถือว่าบาทที่ 1 รวมกับบาทที่ 2 หรือบาทที่ 3 รวมกับบาท
ที่ 4 ก็ได้ 27 มาตราเท่ากัน

จะสววิกฤตบ้าง เปลี่ยนแปลงหน่วยเสียงบ้าง ทำให้เกิดความสับสนในการแปลความหมาย

ถ้าหากฉันทในอธยายที่ 2 เป็นฉันทมาตราพฤตที่ตั้งสัมพันธฐาน ก็อาจเป็นไปได้ว่าฉันทในภาษาปรากฏที่ตั้งเดิมก่อนจะมีการเปลี่ยนไปเป็นสันสกฤตแต่งตั้งด้วยมาตราฉันทเช่นกัน ข้อนี้ อาจเทียบเคียงได้กับพุทธทศวรรษในส่วนที่ ๑ เช่น ในสุตตปิฎก เถรคาถาเถรีคาถา สคาถวรรคในสุตตปิฎกและจริยาปิฎก วอร์เดอร์กล่าวว่ามียหลายตอนในหมวดพุทธทศวรรษเหล่านี้ แต่งขึ้นโดยผู้ใช้โดยใช้ฉันทมาตราพฤต⁴

เอ็ดเจอร์ตันกล่าวถึงฉันทที่ใช้ในลิตวิสตระว่า บางตอนใช้ฉันทมาตราพฤต ลักษณะของฉันทเหมือนฉันทของอปรัังสะ หลักเกณฑ์ของฉันทไม่เหมือนกับฉันทใด ๆ ในสันสกฤตและแม้แต่ปรากฏทั่วไปก็ไม่มีฉันทลักษณะแบบนี้⁵

จำนวนมาตรา	ความถี่ปรากฏ
26	4 ครั้ง
27	7 ครั้ง
28	5 ครั้ง
29	7 ครั้ง
30	8 ครั้ง
31	3 ครั้ง
32	3 ครั้ง

⁴ Warder., § 135-142.

⁵ Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit : Language and Litera-

ถ้าข้อสันนิษฐานของเอเดเจอร์ตันถูกต้อง ฉันทลักษณ์ก็อาจเป็นหนึ่งในจำนวนฉันทลักษณ์ ซึ่งผู้แต่งคิดหรือดัดแปลงขึ้นใช้เอง

กรณีดัดแปลง ฉันทลักษณ์เดิมที่ถูกดัดแปลงไปสันนิษฐานว่า จำนวนคงจะมีจำนวนมาตราใกล้เคียงกันกับมาตราที่ปรากฏในคัมภีร์ ด้วยแม้ผู้แต่งจะดัดแปลงไป แต่ก็ยังปรากฏร่องรอยบางอย่างแสดงเอาไว้ นั่นคือจำนวนมาตราซึ่งใช้มากที่สุดเมื่อพิจารณาความถี่สรุปได้ ดังนี้

จำนวนมาตราที่ใช้มากที่สุด คือ 30 มาตรา มีปรากฏ 8 ครั้ง รองลงมาคือ 27 มาตรา และ 29 มาตรา มีความถี่ในการใช้อย่างละ 7 ครั้ง ที่เหลือ 28 มาตราใช้ 5 ครั้ง 26 มาตราใช้ 4 ครั้ง 32 และ 31 มาตรา ใช้อย่างละ 3 ครั้ง

จำนวนความถี่ที่มากที่สุดคือ 30 มาตรา น่าจะบ่งบอกว่าฉันทลักษณ์ดั้งเดิมหากจะมีการเปลี่ยนแปลงต่อมาใช้มาตราจำนวนเท่าเทียมกันนี้ กรณีที่ปรากฏในลิลิตวิสูตรเป็น 29 มาตรา ซึ่งใกล้เคียงกัน อาจเป็นด้วยอิทธิพลความต่างของภาษา ซึ่งผู้แต่งไม่อาจเปลี่ยนแปลงทั้งหมด หรือถ้ามีหน่วยคำใดเมื่อเปลี่ยนแปลงไปเป็นสันสกฤตแล้วจะเกินจำนวนคาถามากไป ผู้แต่งก็อาจจะตัดย่อ เพื่อให้หน่วยเสียงคงจำนวนมาตราไว้ใกล้เคียงกับต้นฉบับดั้งเดิมมากที่สุด

ค. รูปแบบฉันทลักษณ์ในอรรถาธิบายที่ 3

อรรถาธิบายที่ 3 นี้ มีคาถาปรากฏอยู่ตอนเดียว กล่าวโดยรวบแล้วเป็นสุภาพลักษณ์ มีรายละเอียดดังนี้

ture, pp. 29.

The majority of the meters are like Sanskrit meters but some are not known in Sanskrit. Indeed they are occasionally constructed like Apabhraṃśa meters known as mātrāchandas, the metrical principles of which are unknown in Sanskrit and even in normal Prakrit.

- 1) prasādi dharmoccyi suddhasattvaḥ
 sudharmasiṃhāsani saṃniṣaṇṇaḥ |
 sabhāgadevaih parivārito ṛṣiḥ
 sambodhisattvebhi mahāyaśobhiḥ ||

บาทที่ 1 และที่ 4 เป็นอินทรวีเชียร บาทที่ 2 เป็นอนุเภทรวีเชียร บาทที่ 3 เป็น

วังศัสถะ

- 2) tatro'paviṣṭāna abhūṣi cintā
 katamatkulam suddhasuṣapprajānam |
 yadbodhisattve pratirūpaḥjanme
 mātā pitā kutra ca suddhabhāvāḥ ||

ฉันทน์ที่ใช้ในบทนี้คืออินทรวีเชียร ข้อที่แปลคือ ในบาทที่ 2 ใช้คำ 2 เสียง คือกต-

แทนครุเสียงเดียว ตำแหน่งดังกล่าวอินทรวีเชียรต้องการเสียงครุ

- 3) vyavalokayantaḥ khalu jambusāhvayaṃ |
 yaḥ kṣatriyo rājakulo mahātmaḥ ||
 sarvān sadoṣānanucintayantaḥ |
 śākyam kulam cādr̥ṣu vītadoṣam ||

บาทแรกเป็นวังศัสถะ บาทที่ 2 3 4 เป็นอินทรวีเชียร

- 4) sddhonano rājakule kulīno |
 narendravamṣe suvisuddhagātraḥ ||
 ṛddham ca sphītam ca nirākulam ca |
 sagauravam sajjanadhārmikam ca ||

บาทที่ 1 และ 3 เป็นอินทรวีเชียร ส่วนที่ 2 และ 4 เป็นอนุเภทรวีเชียร

- 5) anye'pi sattvāḥ kapilāhvaye pure |
 sarve suśuddhāsaya dharmayuktāḥ ||
 udyānaārāmavihāraṃditīkṣayān |
 kapilāhvaye śobhati janmabhūmiḥ ||

บาทที่ 1 และบาทที่ 3 เป็นอักษรรวงศ์ บาทที่ 2 และ 4 เป็นอักษรวิเชียร

- 6) sarve mahānagna balairupetā|
vistīraṇahastī navaratnavanti||
iṣvastraśikṣāsu ca pāramiṃ gātā|
na capraṇ himsiṣu jīvitārtham||

บาทที่ 1 2 4 เป็นอักษรวิเชียร บาทที่ 3 เป็นอักษรรวงศ์

- 7) śuddhodanasya pramadā pradhīrā|
nārīśahasreṣu hi sāgraprāṭhā||
manoramā māyākṛte'va bimbaṃ|
nāmena sā ucyati māyādevī||

สันนิษฐานว่า 2 บาทแรกเป็นอักษรวิเชียร บาทที่ 3 เป็นอนุเสาวรีวิเชียร บาทสุดท้ายน่าจะ เป็นอักษรวิเชียร แต่คาถาบาทนี้ผิดสละ-ฉันท์ ดังจะจำแนกดังนี้

1. บาทที่ 1 ต้องอ่าน ญ-ให้สังโยคกับ -ย ที่มาข้างหน้า เพื่อให้ได้เสียงจรตามที่ฉันท์กำหนด ในลิตวิสตระ เรียงไว้แยกกัน
2. ญ- ซึ่งเป็นพยัญชนะสังโยค ในบาทที่ 2 ต้องอ่านให้เป็น ร อย่างเดียว (ไม่มีสังโยค) เพราะฉันทลักษณ์ต้องการเสียงลหุ
3. ยญ- ในบาทที่ 3 ต้องอ่านให้เป็น ย- (ไม่มีสังโยค) เพราะฉันทลักษณ์ต้องการเสียงลหุ
4. ยา- ในบาทที่ 4 ต้องอ่านให้เป็น ย- เพื่อให้เข้ากับฉันทลักษณ์ซึ่งตำแหน่งที่ ยา- อยู่ นี้ ต้องการเสียงลหุ

- 8) surūparūpā yatha devakanyā|
suvibhaktagātrā śubhanirmalangī|
na so'sti devo na ca mānuṣe vā
yo māya drṣṭavātha labheta tṛptim||

บาทที่ 1 3 4 เป็นอนุเสาวรีวิเชียร บาทที่ 2 เป็นอักษรวิเชียร

- 9) na rāgaraktā na ca doṣatuṣṭā

ślakṣaṇā mṛdū sā ṛjurnigdhavākyā|

akarkaśā cāpruṣā ca saumyā

smītimukhā sā bhrukuṭīpihīnī||

บาทที่ 1 3 4 เป็นอุเบกขวิเชียร บาทที่ 2 เป็นอิถารวิเชียร นอกจากนั้นเสียง
-ชฺรุ- ซึ่งเป็นเสียงครุ ในบาทที่ 2 ต้องอ่านให้เป็นลหุตามข้อบังคับของฉันทลักษณ์

10) hrīmā vyapatrāpiṇī dharmacārinī

nirmāṇa astabdha acāicalā ca|

anīṣukā cāpyaśaṭhā amāṣā

tyāgānuraktā sahamaitaracittā||

บาทที่ 1 ใช้อิถารวงศ์ บาทที่ 3 4 ใช้อิถารวิเชียร บาทที่ 3 ใช้ อุเบกขวิเชียร
ข้อที่นำสังเกตเพิ่มเติมคือในพยางค์ที่ 7 ของบาทที่ 3 คือ -ศฺา- เป็นครุ ต้องอ่านให้เป็นลหุ

11) karmekṣiṇī mithyāprayoganīnā

satye sthitā kāyamañḥasamvṛtā|

strīdoṣajālaṃ bhūvi yatprabhūtaṃ

sarvaṃ tato'syāñ khalu naiva vidyate||

สังเขปทราบว่า บาทแรกเป็นอิถารวิเชียรแต่พยางค์ที่ 6 คือ -ยฺญ- เป็นครุต้องอ่านให้เป็น
ลหุตามข้อบังคับของฉันทลักษณ์

12) na vidyate kanya maṇḥsaloke

gandharvaloke'dha ca devaloke|

māyāya devīya samā kuto'ntrī

pratirūpa sū ca jamañ maharṣeṇ||

บาทที่ 1 เป็นอุเบกขวิเชียร บาทที่ 2 และ 3 เป็นอิถารวิเชียร บาทที่ 4 เป็น
อิถารวิเชียร เช่นกัน แต่ต้นบาทคือ-ปฺรติ- เป็นเสียงหุสองเสียงแทนครุเสียงเดียว

13) jātiśatāṃ pañcamañcakāri

sā bodhisattvasya babūva mātā|

pitā ca śuddhodanu tatra tatra

pratirūpa tasmājjananī guṇānvitā||

บทที่ 1 และ 2 สันนิษฐานว่า เป็นอินทรวีเชียรและมีข้อสังเกตคือพยางค์ที่ 2 ในบทที่ 1 คือ-ติ-เป็นลหุต้องอ่านให้เป็นครุ บทที่ 3 เป็นอุเพนทรวีเชียร บทที่ 4 เป็นอินทรวงศ์ แต่พยางค์แรกในบทที่ 4 ใช้ลหุ 2 เสียงคือ -ปฺรติ- แทนครุเสียงเดียว

14) vrastha sā tiṣṭhati tāpasīva
vratānucārī sahadharmacāriṇī|
rājñīābhyanuñjāta varapralabdhā
dvītriṃśa māsāmava kāma sevahī||

บทที่ 1 เป็นอุเพนทรวีเชียร บทที่ 2 เป็นวังศ์สละ บทที่ 3 เป็นอินทรวีเชียร
บทที่ 4 เป็นอินทรวงศ์

15) yatra pradeśe sthihte niṣīdate
śayyāgatā ca kramapaṇ ca tasyāḥ|
obhāsito bhoti sadevabhāgo
ābhāya tasyāḥ śubhakarmaniṣṭhayā||

บทที่ 1 เป็นอินทรวงศ์ แต่พยางค์ที่ 2 คือ-ร- เป็นลหุเองอ่านให้เป็นครุ คือสังโยค
กับ ปฺ-ที่ตามมา จึงจะได้คณะฉันท เพราะอินทรวงศ์ต้องการเสียงครุในตำแหน่งนี้

16) na so'sti devasura mānuṣo vā
yo rāgacittena sa samartha prekṣitum|
paśyanti mātām duhitām ca sarve
īryāpatheṣṭāryaguṇopapetā||

บทที่ 1 เป็นอุเพนทรวีเชียร บทที่ 2 เป็นอินทรวงศ์ บทที่ 3 และ 4 เป็นอินทรวีเชียร

17) māyāya devyāḥ śubhakarmanahetunā
vivardhate rājakulaṃ viśālaṃ|
pradeśarājñīāmapi cāpracāro
vivardhate kīrti yaśāśca pārthive||

บทแรกเป็นอินทรวงศ์ บทที่ 2 และ 3 เป็นอุเพนทรวีเชียร บทที่ 4 เป็นวังศ์สละ

18) yathā ca māyā pratirūpabhājanam
 yathāryasattvaḥ paramam virājate |
 paśyeta evāvadhikaṃ guṇānvitā
 dyā sutā sā jananī ca māyā ||

บทที่ 1 และ 2 เป็นวังศัสถะ บทที่ 3 เป็นอินทรวงศ์ บทที่ 4 เป็นอุประการวิเชียร

19) jambudhvaje'nyā na hi sāsti nārī
 yasyā samarthā dharitum narottamaḥ |
 anyatra devyātiguṇānvitāyā
 daśanāgasāhasrabalam hi yasyā ||

บทที่ 1 และบทที่ 2 เป็นอินทรวีเชียร บทที่ 3 เป็นอินทรวงศ์ บทที่ 4 เป็นอินทรวีเชียร แต่พยางค์แรกของบทคือ ทศ-เป็นสพฺ 2 เสียงซึ่งใช้แทนครุเสียงเดียว

20) evam hi te devasutā mahātmā
 sambodhisattvāśca viśālaprajñā |
 varaṇanti māyāṃ jananī guṇānvitā
 pratirūpa sā śākyanandanasya ||

บทที่ 1 เป็นอินทรวีเชียร บทที่ 2 เป็นอินทรวีเชียร แต่พยางค์ที่ 9 คือ -ลฺย- เป็นครุต้องอ่านให้เป็นสพฺ เพื่อให้เข้ากับฉันทลักษณ์ บทที่ 3 เป็นอินทรวีเชียร บทที่ 4 สันนิษฐานว่าเป็นอินทรวีเชียร แต่จำนวนพยางค์เกินไปมากคือ มี 13 พยางค์ เมื่อจะอ่านให้เป็นอินทรวีเชียรต้องอ่านสองเสียงแรกคือ ปฺรติ- ให้เป็นครุเสียงเดียว นอกจากนั้น พยางค์ที่ 9 และ 10 สองพยางค์คือ-สนฺมุ- ต้องอ่านให้เป็นครุเสียงเดียวจึงจะลงรอยกับอักษรรูปฉันทลักษณ์ของอินทรวีเชียร

ศ. รูปแบบฉันทลักษณ์ในอธยายที่ 4

อธยายที่ 4 มีฉันทอยู่ตอนเดียว ฉันทลักษณ์ที่ใช้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ใช้ในอธยายที่ 2 กล่าวคือมีความเป็นฉันทมาตราพดด้มากกว่าวรรณพดด้ ฉันทนี้อยู่ดังนี้

tuṣitavarabhavananilyādyadā cyavati nāyakaḥ puruṣasiphaḥ |
 āmantrayate devān pramādamakhilam visarjeyata ||

yā kāci rativiyūhā divyā manasā vicintitā śrīmān|
 sarvaśubhakarmahetoḥ phalaṃidam śṛṅusrasya karmasyapi||
 tasmādbhavata kṛtajñā apūrvaśubhasaṃcayaṃ kṣapitve'na|
 mā gacchata punarapāyānisēdhvasukhavedanā yatra||
 dharmāśca yaḥ śruto'yaṃ mamāntike gauravamupajanitvā|
 tatra pratipadyathā prāpsayatha sukhamanantam||
 sarvamanitya kāmā adhrvaṃ na ca śāsvatā api na kalpāḥ|
 māyāmarīcisadrśā vidyutphencpamā capalāḥ||
 na ca kāmaguṇaratībhiḥ tṛptirilavanodakaṃ yathā pītīvā|
 te tṛpta yeṣa prajñā āryā lokottarā virajā||
 na tarāgatulykalpāḥ saṃgīti ca apsarobhi saṃvāsāḥ|
 anyonyagamayuktā yathova cēmāyi kāmā ca||
 na ca saṃskṛte sahāyā na mitra jñātījano ca parivārāḥ|
 anyatra karma sukṛtāduruṃbandhati prṣṭhato yāti||
 tasmātsahitasamagrā anyonyaṃ maitaracitta hitacittāḥ|
 dharmacaraṇaṃ carethāḥ sucaritacaraṇā na tṛpyante||
 buddhamanusmārethā dharmāṃ saṃghaṃ tathāpramādaṃ ca|
 śrutaśīladānaniratā kṣāntyā saurabhyasaṃpannāḥ||
 duḥkhamanityamanātmā nirīkṣathā yoniśo imā dharmā|
 hetupratyayayuktā vartante'svāmikā jaḍābuddhyā|
 yā kāci ṛddhi mahyaṃ śīlena srutena cāpramādena||
 anuśiṣyadhvaṃ mahyaṃ śīlena srutena cāpramādena|
 dānadamasāmyamenā sattvārtha hitārtha mitrārthāḥ||
 na ca vākyarutaraverā śakyāḥ kuśaladharmān|
 pratipattimārbhetha yathā ca tatha karoṭhā|
 mā khalu prāvakāśaṃ svayaṃ yatdhvaṃ sadā prayatnena||

na ca kaści kṛtvā dadate na cāpyakṛtvā bhavati sidhhiḥ |
 samanusrathā pūrve yadduḥkhaṃ saṃdāre ciramanubhūtam ||
 tasmātkṣaṇaṃ labhitvā mitraṃ pratirūpa deśvāsaṃ ca |
 śreṣṭhaṃ ce dharmāśravaṇaṃ śametha rāgādikān kleśān ||
 mānamadadarpavigatāḥ sadārjavāmandavāśca aśaṭhāśca |
 nirvāṇagatiparāyaṇa yujyata mārgābhīsamayāve ||
 mohakaluṣāndhakāraṃ prajñāpradīpena vidhamathā sarvaṃ |
 sānuśayadoṣajālaṃ vidārayata jñānavajreṇa ||
 kimapi subahu vadeyaṃ dharmāṃ yuṣmākamarthasamnyuktam |
 na ca tatrataviṣṭhethā na tatra dharmasya aprādhah ||
 bodhiryathā mi prāptā (syād) dharmāṃ ce pravarsayedamṛtagūmin |
 punarpi viśuddhacittā upetha varadharmāśravaṇyā ||iti ||

เมื่อมีจำนวนมาตราในแต่ละบทแล้วดังนี้

- บทที่ 1 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 26 มาตรา
บทที่ 2 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 3 แถวแรกมี 28 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 4 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 25 มาตรา
บทที่ 5 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 28 มาตรา
บทที่ 6 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 7 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 8 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 25 มาตรา
บทที่ 9 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 10 แถวแรกมี 28 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา
บทที่ 11 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 25 มาตรา
บทที่ 12 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 29 มาตรา

บทที่ 13 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา

บทที่ 14 แถวแรกมี 30 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา

บทที่ 15 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 28 มาตรา

บทที่ 16 แถวแรกมี 32 มาตรา แถวที่ 2 มี 26 มาตรา

บทที่ 17 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 28 มาตรา

บทที่ 18 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 28 มาตรา

บทที่ 19 แถวแรกมี 31 มาตรา แถวที่ 2 มี 26 มาตรา

บทที่ 20 แถวแรกมี 29 มาตรา แถวที่ 2 มี 26 มาตรา

บทที่ 21 แถวแรกมี 33 มาตรา แถวที่ 2 มี 27 มาตรา

แถวที่มีจำนวนมาตรา 27 28 29 30 31 เขียนดูได้จากที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 จำนวนมาตราที่ไม่เข้ากับฉันทลักษณ์ของมาตราพฤกษคดีใด ๆ ในสันสกฤตมาตรฐาน นอกจากจำนวน 29 มาตราแล้วยังมีอีก 25 มาตราและ 32 มาตรา

กล่าวโดยสรุปในประเด็นฉันทลักษณ์ เราอาจจำแนกรูปแบบฉันทลักษณ์กว้าง ๆ ได้ 2 ลักษณะคือ

ลักษณะที่ 1 ใช้อุปมาอุปไมยหรือฉันทลักษณ์ รูปแบบของฉันทลักษณ์ให้เทียบในพระเวท ฉันทลักษณ์ผสมมีอยู่ 2 คือฉันทลักษณ์เข็ยรกับอุปเนกรวิเข็ยรหรือตรงกับหมวด 11 (ตรีชนุกฉันทลักษณ์) ในพระเวท อีกคู่หนึ่งคือฉันทลักษณ์วงศ์กับวงศ์สละตรงกับหมวด 12 (ชคตฉันทลักษณ์) ในพระเวท ลักษณะที่ 1 นี้ในลิลิตวิสาขะจะมีพิเศษตรงที่การใช้สหัสสองหน่วยเสียงแทนรูปเสียงเดียว ข้อนี้ ทำให้ฉันทลักษณ์ในลิลิตวิสาขะแตกต่างจากฉันทลักษณ์อื่น ๆ ตามสันสกฤตมาตรฐาน

ลักษณะที่ 2 ไม่ได้เป็นฉันทลักษณ์มาตรฐานแต่เป็นฉันทลักษณ์มาตราพฤกษคดี เพราะหากเป็นฉันทลักษณ์มาตรฐานก็เกิดในการลงครุสทุกทีน่าจะมีแบบแผนตายพอจะจัดเป็นกลุ่มก้อนได้ เป็นมาตราฉันทลักษณ์หรือฉันทลักษณ์มาตราพฤกษคดี สาเหตุที่น่าจะเป็นมาตราฉันทลักษณ์เพราะมีวิภक्तिตกหล่นมาก บางกรณีก็ตัดทอนหน่วยเสียง แม้มาตราจะไม่ลงรอยกันในทุกบาทแต่ว่าก็อยู่ในจำนวนใกล้เคียง

ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในลักษณะที่ 2 นี้จึงมีทางคิดได้ 2 ทางคือระหว่างแบบแผนกติกที่ใช้ใหม่ กับดัดแปลงข้อใดข้อหนึ่งใกล้เคียงที่สุด ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะดัดแปลงข้อใหม่ใช้ใหม่เพราะถ้าคิดกันใหม่เป็นแบบแผนเอง รูปแบบฉันทลักษณ์น่าจะลงรอยแน่นอนหรือมีระบบมาตราตายตัว กรณีที่มาตราในแต่ละบาทมีไม่เท่ากัน ผู้แต่งอาจจะแต่งให้สอดคล้องกับสำนวนสวดซึ่งใช้ประจำเฉพาะกลุ่มหรือวิธีการประพันธ์

อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่มีในสังสกฤตมาตรฐาน

ฉันทลักษณ์ที่ใช้ซึ่งไม่มีใช้ในสังสกฤตแบบฉบับดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษใน คัมภีร์ลิลิตวิস্তระและอาจจะมีในฉันทลักษณ์อื่น ๆ ด้วย เหตุที่ใช้ฉันทลักษณ์ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว ไม่มีในสังสกฤตมาตรฐาน คงจะเพราะผู้เรียบเรียงมีอิสระในเลือกวิธีการประพันธ์ แม้ตัวพระพุทธรูปเจ้าเอง ก็ยังมีพุทธาณูชาติให้สาวกเรียบทศวรรษด้วยภาษาที่แต่ละรูปสังเฝ้าได้กล่าวในบทกถา ข้อนี้ อาจจะมีข้อให้ผู้แต่งไม่พยายามเคร่งครัดในรูปแบบฉันทลักษณ์ได้

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาตรฐานในการใช้ฉันทลักษณ์

ถ้าพิจารณาในด้านมาตรฐานการใช้ฉันทลักษณ์ โดยพิจารณาจากสันสกฤตมาตรฐาน วิจัยเห็นว่าภาษาในฉันทลักษณ์ของอรรถยาที่ 1-4 แห่งลิลิตวิสูตระยังไม่ได้มาตรฐาน มีข้อบกพร่องหลายประการ ดังจะจำแนกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ผิดข้อบังคับในการแต่งฉันท มีพบอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1.1 ฉันทลักษณ์ต้องการครแต่ผู้แต่งใช้ลหุ 2 เสียงแทน ได้แก่

พห- ในคำว่า

stāśca bahavyo'tha ca devakoṭayoh|| (La1.V.5.12)

กต- ในคำว่า

katamatkulam śuddhasusapprajānam|| (La1.V.18.26)

กปี- ในคำว่า

kapilāhvaye śobhati janmabhāvī|| (La1.V.19.14)

ปฺรติ- ในคำว่า

pratirūpa sā vai jananī gumāvitā|| (La1.V.20.18)

ทศ- ในคำว่า

pratirūpa sā śākyekulenandanasya|| (La1.V.21.18)

1.2 แต่งเกินข้อกำหนดของฉันทลักษณ์ ฉันทลักษณ์ต้องการเพียง 11 คำ (พยางค์)

แต่ใช้ 13 พยางค์ มีพบครั้งเดียวคือ

pratirūpa sā jananī śākyakulenandanasya|| (La1.V.21.18)

1.3 ฉันทลักษณ์ต้องการเสียงลหุแต่ผู้แต่งเป็นเสียงครหรือฉันทลักษณ์ต้องการเสียงลหุ

แต่ใช้เสียงคร ได้แก่

ย และ -มา-ในคำว่า

śuddhodanasya pramāḍapradhānī|| (La1.V.19.20)

ย ช้างต้นเป็นลหุแต่ตำแหน่งนี้ อินทรวีเชียรต้องการเสียงคร ขณะเดียวกัน -มา-

ฉันทลักษณ์ต้องการลหุแต่ผู้แต่งเป็นครแทน

รฺป ในคำว่า

nārīśahasreṣu hi sāgraprāptā|| (Lal.V.19.20)

ตำแหน่งของ -รฺป- ช้างต้นอินทรวีเชียรต้องการเสียงลหุ

-ยฺก-ในคำว่า

manoramā māyākṛte'va bimban|| (Lal.V.19.22)

ตำแหน่งของ -ยฺก- นี้ อุเบทารวีเชียรต้องการเสียงลหุ

-ยา-ในคำว่า

nāmena sā ucyati māyādevī|| (Lal.V.19.23)

ตำแหน่งของ -ยา-นี้ ฉันทลักษณ์ต้องการเสียงลหุ

-รฺร-ในคำว่า

ślasṣṇā mṛdū sā rjurnigdhavākya|| (Lal.V.19.29)

ตำแหน่งของ -รฺร- อินทรวีเชียรต้องการเสียงลหุ

-ยฺป-ในคำว่า

karmekṣiṇī mithyaprayogaḥīnā|| (Lal.V.20.7)

-ติ-ในคำว่า

jātīśatāṃ pañcamaṇākārī|| (Lal.V.20.7)

ตำแหน่งของ -ติ-อินทรวีเชียรต้องการเสียงครุ

-ร ในคำว่า

yatra pradēse stihate niṣīdatē|| (Lal.V.50.25)

ตำแหน่ง -ร นี้ อินทรวงศ์ต้องการครุ

-สฺป-ในคำว่า

sambodhisattvāśca viśīlaprajñā|| (Lal.V.20.16)

2. ใช้ปริมาณในลักษณะปะทูลระ (Filling out a Verse) มากเกินความจำเป็น

บางครั้งผู้แต่งใช้ปริมาณเข้ามาเพื่อให้ครบจำนวนพยางค์ที่ฉันทลักษณ์กำหนด ปริมาณเหล่านี้ไม่มีความหมาย หรือหากจะเน้นเนื้อความในประโยคบ้างก็ไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงมากนักตรงข้ามถ้าใส่เข้ามามากจะถือว่าเป็นความบกพร่องของผู้แต่ง ที่พบมากได้แก่ หิ จ ปุณ อหิ อถ ปุณ ได้แก่

śāntāhvayaścāpayuta devaputra-

stāstāsca bahavyo'tha ca devakoṭayah|| (LaI.V.5.11-12)

ประโยคข้างต้นมี บทที่ 2 มีทั้ง อถ และ จ ศัพท์ ตัว อถ คือปทปุระ

tadbhikṣavo me śṛṇute'ha sarve

vaipulyasūtram hi mahānidānam|| (LaI.V.6.1-4)

ที่ ในที่นี้ ถ้าเป็นนิบาตคำที่เริ่มต้นข้อความก็จะเรียงไว้ในบทแรก ในที่นี้ จึงแปล
ได้ความเพียงว่า "แล" เป็นปทปุระ

kiṃ cāpyaninditayaśa (tvam) dharmaratirato na cāsi kāmataḥ|

atha ca punaramalanayanā anukampā sadēvakam lokam||

(LaI.V.9.13-14)

คาถาร้างต้น บทเดียวมีทั้ง จ อปิ ปุณสุ อถ ผู้วิจัยเห็นว่า อถ อปิ และ ปุณสุ คือ
นิบาตปทปุระ

kiṃ cāpi tuṣṭitabhavanam tava puṇyaśriyābhiśobhate śrīmān|

atha ca puna karuṇamānasa pravaraṣa jambudhivaje varṣam||

(LaI.V.9.19-20)

บทนี้ก็เช่นกันมีทั้ง จ อปิ อถ ปุณ(ปุณสุ) ศัพท์ที่เป็นปทปุระคือ อปิ อถ และ
ปุณ(ปุณสุ)

3. เรียงศัพท์ไว้ในตำแหน่งไม่เหมาะสม ได้แก่ นิบาต ที่ จ ปุณ ทั้ง 3 ศัพท์ เมื่อใช้
ขึ้นต้นข้อความ นิยมเรียงไว้เป็นที่ 2 ของประโยคไม่นิยมเรียงไว้กลางประโยค ในลลิตวิสตร
มีวางไว้เกือบท้ายประโยค คือ จ ศัพท์ในลาถว่า

จ ศัพท์ในประโยคว่า

param mahāyānamidaṃ prabhāṣayan

parapravāddānamuciṃ ca dharṣyan|| (LaI.V.5.23-24)

paśyeta evāvadhikaṃ guṇānvitā

dayā sutā sā janānī ca māyā|| (LaI.V.21.9-10)

การเรียงข้างตั้งเป็นด้วยฉันทลักษณ์บังคับ

4. วางคำที่ไม่ควรวางเอาไว้ในประโยค ได้แก่ คำว่า ประเทศ ในคำว่า

yatra pradeśe sthihte niṣīdate|| (LaI.V.21.23-24)

โดยทั่วไป ยศร และ ตศร หรือ ตจตุ ในนิพนธ์เรียงนามกำกับไว้ด้วย การที่ผู้แต่งเรียงนามไว้ด้วยในกรณีเช่นนี้ อาจเป็นเพราะต้องการหาคำให้ครบบาทของฉันท

5. ใช้รูปคำที่ผิดไวยากรณ์สันสกฤต ได้แก่

วฺรตานุจาริ และ ตาปสี ในคำว่า

vratastha sã tiṣṭhati tãpusi va

vratãnucãri sahadharmacãriṇi|| (LaI.V.20.19-20)

ประโยคข้างต้น ประธานเป็นสตรีลิงคิ์ถูกควรเป็น ตาปสี และวฺรตานุจาริณี ตามลำดับ
กรณีแรก ถ้าจะสนิทกับ อิว ควรเป็น ตาปสีเนว ไม่ใช่ ตาปสีว

อนุณการิ ในคำว่า

jãtisatãṃ pañcamañakãri

sã bodhisattvasya babhũva mãtũj|| (LaI.V.20.15-16)

ประโยคข้างต้น บทประธานเป็นสตรีลิงคิ์ควรเป็น อนุณการิณี

อุษนิตฺวา ในคำว่า

dharmaśca yaḥ śruto'yaṃ manãntike gauravamupajanitvã|| (LaI.V.26.4)

ประโยคข้างต้นแปลโดยพยัญชนะว่า "ยังความเคารพให้เกิดแล้ว..." แต่กริยาภักคือ

อุษนิตฺวา ไม่ได้สร้างจากคำกริยาเหตุกรรสุวาทก ที่ถูกควรเป็น อุษนิตฺวา

ข้อบกพร่องต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงให้เห็นเด่นชัดว่าผู้แต่งไม่ได้เข้มงวดในเรื่องภาษามากนัก

เพียงเน้นให้ครบบาทหรือให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์เป็นหลัก